

Stát a výchova [1945]

Všechna státní zřízení byla a jistě budou spojena s výchovou mladých. Nezbytnost tohoto faktu jest všeobecně uznávána od nejstarších dob a v současné době ve zvýšené míře. Výchova je pro stát politickým prostředkem, který vtiskuje budoucím občanům jednotící myšlenku, bez které stát nemůže existovat.

Potud by tedy znamenalo, že účelem výchovy jest konec konců zachování státu. Ponechme stranou otázku, do jaké míry je stát oprávněn svými výchovnými (a případně i jinými) methodami zasahovati do myšlenkového a mravního života jednotlivcova; Uvědomíme-li si však, že státní zřízení vznikalo z materiální potřeby jednotlivců jako vzájemná a svépomocná organisace na ochranu společných zájmů, pak jen vedeme věc do důsledků, prohlásíme-li stát za instituci, jejímž jedním úkolem a účelem je vychovávat vlastní příslušníky, a to dál a výš než toho samotný státní zájem vyžaduje. Poměr se tedy obrací: jedním z úkolů státu je výchova.

Podle toho můžeme tedy u výchovy ve státě, tak jak jsme k ní nyní dospěli, odlišovat od výchovy ve všeobecném smyslu výchovu zaměřenou k uvědomění státnímu – vždy však v zájmu jednoho každého a nikoliv v zájmu státu jako instituce priorní a absolutní. Demokratičnost výchovy je zkoumatelná především na tomto jistě nepřilíš rozsáhlém úseku. Jeť výchova především prostředkem k formování osobnosti a přenášení zkušeností a poznatků a teprve potom nástrojem politickým. Není v dějinách málo příkladů, jimiž lze podložit tvrzení, že výchovy může být zneužito. Ačkoliv škola jakožto výchovný ústav je známkou jisté kulturní vyspělosti, nelze v ní kulturní instituci zaměňovati s kulturou samou. These, že výchova je sama o sobě dobrá, nemůže obstát; byli jsme svědky světové katastrofy zaviněné z převážné části výchovou.

Zkoumáme-li na příklad německou výchovu mládeže za posledních let před válkou, zjistíme nepochybně, že mezi výchovou politickou (ve významu prve stanoveném, tj. zaměřenou k uvědomění státnímu) a ostatními složkami výchovy byl vyslovený nepoměr. Jednou z hlavních příčin bylo zabsolutnění státu, který se stal daleko spíše modlou než lidským zřízením. V souhlase s tím pozbývala kultura svého postavení, což se opět nejvýrazněji projevilo ve způsobech výchovy, která byla jen politická a vojenská. Důsledky toho měl možnost poznat celý svět.

To vše souvisí s tím, že mezi politickou výchovou a ostatními složkami výchovy musí být rovnováha, a to potud, že výsledky politické výchovy musí být individuálně korigovány výsledky výchovy kulturní (nazvěme tak ony ostatní složky výchovy). Politická výchova je totiž sama o sobě pouze agitační a vychovávaným chybějí měřítka pro kritiku; nelze-li je odnikud vzíti, pak není divu, že státní zájmy (a tudíž i státní postup) se stávají neměřitelnými, nekorigovatelnými, absolutními.

Na druhé straně však kulturní výchova nejen že pro svůj rozvoj státního zřízení nezbytně potřebuje, nýbrž ona k němu theoreticky i prakticky přímo vede. Politická výchova je uskutečňována všestrannou a důslednou výchovou kulturní, kterýžto způsob má před samostatným vychováváním politickým velkou přednost hlavně ve svém požadavku dostatečné argumentace, v postradatelnosti agitačních method a zásadní přípustnosti každé rozumné a odůvodněné kritiky.

Nemůžeme tedy viděti nebezpečí v nedostatku politické výchovy, nýbrž naopak v nedostatku výchovy kulturní a přemíře výchovy politické.

Takovéto usměrnění politické složky vyžaduje právě demokratická výchova. Nikoliv chtít každého a za každou cenu „vzdělat“, nýbrž vzdělání mu umožnit – jak organizačně, tak materiálně. A jak jsme již řekli, platí to zvláště ve výchově tzv. politické, a je nutno dávat stále bedlivý pozor na to, aby se politická výchova jako nově zavedený předmět na našich školách nepřiblížila té, kterou jsme tu definovali, ačkoliv byla původně myšlena – řekli bychom opět podle svého názvosloví – jako součást výchovy kulturní.

[dochoval se průvodní dopis redakci Lidových novin, u něhož je červenou tužkou Hejdánkem připsáno „VRÁCENO“]

V Praze 9. října 1945

Vážený pane redaktore,

dovoluji si Vám zaslati článek „Stát a výchova“, který vyplynul z mých studií. Myslím, že je natolik aktuální (mám-li už toho slova užít), že jsem se rozhodl Vám jej poslat. Podotýkám však předem, že jsem pouhým studujícím a nemohu se prokázati žádným jiným vysvědčením než právě hodnotou práce, kterou Vám předkládám.

V případě nevhodnosti článku prosím o laskavé vrácení a připojení několika poznámek s upozorněním na chyby, nedostatky apod. Znamku příkládám.

Prozatím se poroučím

v úctě

Ladislav Hejdánek,

Praha XII., Chodská 5